

Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej dr Danuty Roszko,
adiunkta w Studium Języków, Literatur i Kultur Słowiańskich Instytutu
Sławistyki PAN

Przedmiotem recenzji jest dorobek naukowy oraz książka *Zagadnienia kwantyfikacyjne i modalne w litewskiej gwarze puńskiej (Na tle literackich języków polskiego i litewskiego)*. Przesłany mi materiał dokumentacyjny zawiera autoreferat pani dr Danuty Roszko, który obejmuje zestaw informacji na temat aktywności habilitantki w okresie przed i po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa wraz z krótką charakterystyką rozprawy habilitacyjnej, a dalej wykaz publikowanych prac naukowych z informacją o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy naukowej i działalności popularyzującą nauką oraz kopie samych publikacji, wreszcie wspomnianą już rozprawę.

1. Ocena dorobku naukowego i organizacyjnego dr Danuty Roszko

Dr Danuta Roszko ukończyła filologię białoruską na Wydziale Rusycystyki i Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, a następnie przez rok studiowała lituanistykę na Uniwersytecie Wileńskim. Już praca magisterska, poświęcona lituanizmom w „Akademickim słowniku języka białoruskiego”, zdradza zainteresowania habilitantki kontaktami językowymi pogranicza słowiańsko-bałtyckiego, głównie polsko-litewskiego, któremu to zagadnieniu pozostała wierna w ten czy inny sposób także w swej późniejszej działalności naukowej. Tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskała w 2006 roku na podstawie rozprawy *Funkcjonalne odpowiedniki litewskiego perfectum w litewskiej gwarze puńskiej i w języku polskim*. W sposób nowatorski, bo z wykorzystaniem rzadko stosowanych w dialektologii narzędzi językoznawstwa kontrastywnego i korpusowego opisała obszerny wycinek systemu werbalnego badanych języków. Jako novum zasługuje na uwagę włączenie do opisu dialektologicznego uniwersalnych kategorii semantycznych. W bałtystyce jest to zjawisko rzadkie. Zapoczątkowane w pracy doktorskiej badania habilitantka kontynuowała w kolejnych latach, czego efektem jest rozprawa *Zagadnienia kwantyfikacyjne i modalne w litewskiej gwarze puńskiej (Na tle literackich języków polskiego i litewskiego)*, którą omówię w drugiej części recenzji. Podstawę teoretyczną prac habilitantki stanowią metody i aparat

pojęciowy wypracowane w Zespole Lingwistyki Korpusowej i Semantyki Instytutu Slawistyki PAN. Badania Zespołu utrzymane są w nurcie synchronicznych studiów teoretycznych, dla których podstawą jest język-pośrednik, który pełni w badaniach konfrontatywnych rolę semantycznego *tertium comparationis*. Celem badań jest analiza systemowa zestawianych języków, która pozwala wykryć i opisać sposoby wyrażania informacji nieskategoryzowanych oraz uniwersaliów semantycznych. Dlatego w tego typu badaniach preferuje się kierunek od treści do formy, a nie na odwrót, jak to ma miejsce w tradycyjnych opisach dialektologicznych. Nie jest konieczne, aby w obu porównywanych językach istniały odpowiednie kategorie gramatyczne, chodzi bowiem o wskazanie, jak dana kategoria semantyczna jest wyrażana w zestawianych językach. W tym duchu powstawały kolejne prace autorki poświęcone wykładnikom modalności hipotetycznej i imperceptywnej oraz określoności w litewskiej gwarze puńskiej w odniesieniu do języka polskiego i litewskiego. Dr Roszko jako rodzima użytkowniczka gwary puńskiej panuje biegle nad badaną materią, a realizowane w ramach projektów prace korpusowe dostarczają bogatego materiału empirycznego. Pozyskane przez nią dane oraz analizy są interesujące także dla historyka języka, por. obserwacje na temat uogólnienia 3 os. czasownika *yra* 'jest' w funkcji 1 i 2 os., różnice w sposobie wyrażania określoności oraz perfektywności między litewską gwarą puńską a literackim językiem litewskim. Niektóre poczynione ustalenia powinny również zwrócić uwagę polonistów. Tu jeden przykładów. Dzięki badaniom nad korpusami językowymi okazało się, że choć język polski posiada zdecydowanie więcej wykładników leksykalnych hipotetyczności niż litewski oraz gwara puńska, to w tekście ta potencjalna różnorodność rzadko znajduje odzwierciedlenie. Pani dr Roszko była zaangażowana w prace nad tworzeniem *Eksperymentalnego polsko-litewskiego korpusu równoległego i porównawczego*, który wykorzystwała następnie w pisaniu swojej rozprawy habilitacyjnej.

Z 28 artykułów, które habilitantka opublikowała po 2006 roku samodzielnie lub we współpracy, 13 znalazło się w czasopiśmie z listy ERIH. Szkoda, że aż 12 z nich w czasopiśmie krajowych, a zaledwie 1 za granicą, choć za to w renomowanym czasopiśmie „Baltistica”. Trudno mi zrozumieć takie samoograniczenie biorąc pod uwagę tematykę i poziom prowadzonych badań, które powinny przyciągnąć uwagę szerszej grupy badaczy, szczególnie litewskich. Dr Danuta Roszko była wykonawcą w 4 projektach, z czego 1 był finansowany z środków 7 Programu Ramowego UE, a jeden realizowany we współpracy z przedsiębiorcami. Brała udział w licznych konferencjach w kraju i za granicą (37). Aktywnie uczestniczy w działalności organizacyjnej swej macierzystej jednostki (IS PAN) jako członek komitetów organizacyjnych aż 12 konferencji o charakterze międzynarodowym oraz

prowadząc warsztaty w ramach Studium Doktoranckiego, a także przygotowując wykłady dla pracowników IS PAN. Na szczególne uznanie zasługuje jej praca nad tzw. pamięcią tłumaczeniową dla języków polskiego i litewskiego. Wykorzystując oprogramowanie typu CAT (komputerowy asystent tłumacza) ustala ona ekwiwalenty tłumaczeniowe dla szeregu dziedzin z zakresu przemysłu, bankowości i in. Nie sposób przecenić zebranego tą drogą materiału dla przyszłych słowników, w tym specjalistycznych.

2. Ocena książki / rozprawy habilitacyjnej

Zagadnienia kwantyfikacyjne i modalne w litewskiej gwarze puńskiej (Na tle literackich języków polskiego i litewskiego)

Prezentowana rozprawa habilitacyjna stanowi novum w polskich i litewskich badaniach dialektologicznych. W przeciwieństwie bowiem do wcześniejszych opisów gwarowych autorka podjęła się próby prezentacji wybranych elementów systemu semantycznego gwary puńskiej, a konkretnie modalności oraz określoności / nieokreśloności. Jak sama pisze: „W tradycyjnych badaniach dialektologicznych zakres analizowanych struktur gwarowych nie wychodzi poza plan formalny (leksyka, fonetyka, morfologia, składnia). W tej pracy po raz pierwszy odstępiono od tradycyjnego podejścia do gwary i podjęto się opisu poziomu semantycznego gwary: modalności oraz określoności / nieokreśloności zgodnie z teorią kwantyfikacji zakresowej.” Korzystając z przedstawionych powyżej ustaleń teoretycznych Zespołu Lingwistyki Korpusowej i Semantyki IS PAN autorka prezentowany opis gwary puńskiej jest stale konfrontowany z literacką litewszczyzną i językiem polskim, co również stanowi o nowatorskim charakterze przedstawionej rozprawy.

Praca składa się z ośmiu rozdziałów: (1) Wstęp, (2) Mniejszość i gwary litewskie w Polsce, (3) Lingwistyka korpusowa, (4) Litewska gwara puńska – opis kontrastywny systemów litewskiej gwary puńskiej w odniesieniu do języków polskiego i litewskiego, (5) Język-pośrednik do badań nad gwarą puńską w nieustającej konfrontacji z językami polskim i litewskim, (6) Kwantyfikacja w grupie imiennej, (7) Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej, (8) Semantyczna kategoria modalności imperceptywnej. Do tego dochodzą podsumowanie, bibliografia, źródła, skróty i aneksy. W rozdziale pierwszym uzasadniono wybór przedmiotu badań oraz ich dotychczasowy stan. W rozdziale drugim (str. 29-66) omówiono sytuację socjolingwistyczną gwar litewskich w Polsce. W sposób ogólny scharakteryzowano litewską gwarę puńską. Siłą rzeczy opis jest uproszczony, gdyż szczegółowa charakterystyka gwary nie była celem pracy, poza tym jest to materiał na odrębną monografię. Mam jednak nadzieję, że autorka w przyszłości rozważy pomysł takiej

rozprawy, poświęconej wyłącznie opisowi gwary puńskiej. Jako jej rodzima użytkowniczka, a także dialektolog o zainteresowaniach wykraczających daleko poza strictly lituanistyczne opłotki jest do tego zadania predestynowana. Do tej pory najlepszym opisem gwary litewskiej jest powstały jeszcze w okresie międzywojennym opis gwary twereckiej, pióra Jana Otrębskiego. Szczegółowy i tradycyjny opis gwary puńskiej mógłby stać się wzorcowym, tym bardziej, że grozi jej zanik ze względu na silne wpływy języka polskiego i literackiej litewszczyzny. Oczywiście opis taki powinien objąć również inne, zazwyczaj pomijane w pracach dialektologicznych zagadnienia jak derywacja czy składnia. Rozdział trzeci (str. 67-100) poświęcono charakterystyce badań korpusowych prowadzonych w macierzystej jednostce. Zasadniczą część pracy stanowią rozdziały od 4 do 8. W rozdz. 4 (101-170) skonfrontowane zostały systemy litewskiej gwary puńskiej oraz języków polskiego i litewskiego. Rezultatem jest wykaz cech morfosyntaktycznych (tzw. tagsetów) poszczególnych części mowy w zestawianych systemach językowych. Rozdział ten można określić jako pierwszą gramatykę konfrontatywną polsko-litewską. Jest to również pierwsza znana mi konfrontacja literackiego języka litewskiego z jedną z jego gwar. Rozdział piąty (str. 171-180) prezentuje podstawy teoretyczne badań konfrontatywnych. Wspomniałem o nich w pierwszej części recenzji. Omówienie pojęć kwantyfikacji zakresowej oraz modalności hipotetycznej i imperceptywnej stanowi zarazem wprowadzenie do tematyki kolejnych rozdziałów. Jak wiadomo, język litewski dysponuje kategorią gramatyczną określoności, która jest wyrażana postpozycyjnie po przymiotniku. Z ustaleń autorki wynika, że gwara puńska utraciła ten środek gramatyczny służący wyrażaniu jednostkowości, co upodabnia ją do języka polskiego, choć oczywiście gwara zachowała szereg śladów dawnej określoności w postaci form zleksykalizowanych jak *jaunoj* ‘panna młoda’. Na uwagę jednak zasługuje fakt, że Litwini puńscy do zasygnalizowania jednostkowości używają zaimka anaforycznego *tus / tas* ‘ten’, por.:

Kunigui dēdē dau čistū bričkū ir purmonū. O tus purmonas per laukus su tuom kunigu lekia in miestelī. ‘Księdzu dał wujek czystą bryczkę i furmana. A ten furman pędzi przez pola z tym księdzem do miasteczka’. (str. 183)

Obserwujemy tutaj określoność jako kategorię gramatyczną *in statu nascendi*. Świadczy o tym również bardzo wysoka frekwencja zaimków *tus / tas* w tekstach gwarowych, która wg ustaleń habilitantki ustępuje tylko spójnikowi *ir* ‘i’. Co ciekawe, ten wykładnik rodzącej się kategorii gramatycznej stoi w prepozycji, a nie w postpozycji, czyli podobnie jak w szeregu innych języków europejskich, które mają zgramatyzowaną kategorię określoności. Opis autorki wprowadza również porządek w opisie litewskich zaimków nieokreślonych *kažkas* i

kas nors, które często stanowią problem dla Polaków uczących się litewskiego, gdyż odpowiada im jeden zaimek *coś*. W omawianym rozdziale otrzymujemy skrupulatny opis wykładników, które służą wyrażaniu kwantyfikacji grupy imiennej w języku polskim, litewskim i gwarze puńskiej (str. 216-219).

Rozdział 7 (str. 221-248) poświęcony został opisowi semantycznej kategorii modalności hipotetycznej ('nadawca przypuszcza, że możliwe jest'). Moje wątpliwości budzi zaproponowany opis wykładników leksykalnych wyrażających tę kategorię semantyczną. Habilitantka wydzieliła sześć grup takich wykładników wedle wzrastającego stopnia hipotetyczności. Zaproponowany podział razi mnie swoim subiektywizmem. Trudno mi zrozumieć, dlaczego gwarowe *gal' ir* 'może i' ma wprowadzać mniejszy stopień prawdopodobieństwa niż *o gal' ir* 'a może i'. Dlaczego np. zdanie [401] *Gal' ir buvo atėjis, nežinau. Dartės jo nėra. 'Može i* przyszedł (wtedy), nie wiem. Teraz go nie ma' (str. 222) jest mniej hipotetyczne od zdania [409] *O gal' ir buvo geras vyras, o kas žino. 'A može i* był dobrym mężem, a kto wie' (str. 223). Nie jestem rodzimym użytkownikiem gwary puńskiej i być może nie dostrzegam subtelności, które są oczywiste dla autorki, ale w opisie te różnice powinny być wyeksplikowane. Te zastrzeżenia dotyczą również części poświęconej opisowi wykładników leksykalnych hipotetyczności w języku polskim i litewskim (str. 230-240). Rozdział 8 (str. 249-264) dotyczy modalności imperceptywnej. Nie mam uwag.

Uwzględniając wszystkie elementy – życiorys naukowy, publikacje i podejmowane przez habilitantkę przedsięwzięcia organizacyjne, stwierdzam, że dr Danuta Roszko spełnia wymogi określone w ustawie o stopniach i tytułach naukowych i wnoszę o dopuszczenie dr Danuty Roszko do dalszych działań związanych z postępowaniem kwalifikacyjnym.

Norbert Ostrowski